

Bevezető

Az ELTE Bölcsészettudományi Kara az Új- és Jelenkori Egyetemes Történeti Tanszéke szervezésében kétnapos tudományos konferencián emlékezett meg az első világháború kitörésének 100. évfordulójáról 2014. május 8-9-én. A rendezvényen az ELTE BTK Történeti Intézetének munkatársai, a hazai egyetemek, kutatóintézetek neves szakértői, doktori tanulmányokat folytató hallgatók, a PhD fokozatot éppen megszerző, pályájuk kezdetén álló történészek vettek részt. A konferencián külföldi kollégák is bemutatták eredményeiket: a tanácskozáson angol, francia, cseh, orosz, török és albán történészeket is üdvözölhettünk. Jelen kötet az elhangzott előadások szerkesztett, szakirodalommal, forrásokkal alátámasztott frott változatát tartalmazza.

*

A Nagy Háború kirobbanásának okaival, magával a háborúval, előzményeivel, következményeivel könyvtárnyi irodalom foglalkozik, nem véletlenül. Száz év távlatából is nehéz megérteni, hogy a világkereskedelem közel felét egymás között lebonyolító európai nagyhatalmak miért öldösték egymást négy éven keresztül. Ami biztosnak tűnik: a német vezetés 1914 nyarán úgy ítélte meg, hogy katonai felkészülésének csúcsára jutott, míg az ellenfelek közül se Franciaország, se Oroszország nem készült fel még a háborúra. Angliával kapcsolatban pedig az volt a vélemény, hogy semlegesíthető. A haditechnika fejlettsége alapján úgy vélték, hogy úgyszólván rövid lesz a háború. Az események azonban mindenre rácsáfoltak.

A háború gondolata nem volt idegen a kor emberétől annak ellenére sem, hogy az 1871 és 1914 közötti évtizedek a *Belle Époque* elnevezést kapták. Ha megnézzük a katonai dokumentumokat, a vezérkari jegyzőkönyveket, szinte csodálkozunk, hogy egy európai háború miért nem robbant már ki 1914 előtt. A francia és az orosz vezérkar pl. 1900 és 1914 között rendszeresen találkozott, tanácskozott. A tárgyalóasztalnál egy francia-német, orosz-német vagy orosz-osztrák konfliktust minden alkalommal lejátszottak, miközben beszámoltak egymásnak, hogy a fegyverkezés vagy a mozgósítás területén milyen szintet értek el a legutóbbi tanácskozás óta. Arra is kitértek, hogy mit várnak el a másiktól. Egy nagy európai háború azonban mégsem robbant ki. Háborúk azonban voltak a boldog békeidők korában is. A századfordulótól az első világháborúig számos diplomáciai és fegyveres konfliktus zajlott le. A szakirodalom egy része szerint ezek az összeütközések a Nagy Háborút készítették elő. Ez azonban így nem helytálló, mert egy terjeszkedő világban a konfliktusok szükségszerűek, szinte természetesek, sőt, a kor embere a háborút jó és egészséges dolognak tartotta. Theodore Roosevelt 1897-ben, még miniszterhelyettes korában a haditengerészet kadétjainak tartott beszédéből érdemes felidézni néhány mondatot: „*Minden uralkodó faj egyben harcoló faj is volt; s mihelyt egy faj elveszíti kemény harci szellemét, elveszíti jogát arra, hogy egyenlőnek tarthassa magát a legjobbakkal ... Pillanatnyilag egyetlen nemzet sem őrizheti meg helyét a világban, s nem is alkothat semmi értékeset, ha nem képes megőrizni a jogát arra, hogy fegyvert tarthasson a*

kezében.” Clausewitzre is hivatkozhatunk, aki szerint a háború az emberek közötti legmagasabb rendű konfliktus, amely szétvágja a megoldatlan helyzetek csomóját. Igaz, a fegyveres erőszakot a vér szabályozza, hiszen a másik halálára épít. Itt említhetjük Hegelt is, aki úgy vélte, hogy a háború a népek etikai egészsége, szükségszerű viszony, amely az új humanitás szülője. Conrad von Hötzendorf, a Monarchia hadseregének vezérkari főnöke szerint a háború az alapja minden földi eseménynek és a személyes sikernek is ez a kulcsa. A vezérkari főnök a háború előtt egy férjes asszonynak udvarolt, s úgy vélte, ha győztesen tér meg a háborúból szeretője még a gazdag férjet is elhagyja érte. A dicsőség, a siker, a személyes érvényesülés is szerepet játszott abban, hogy 1914 előtt Conrad a Szerbia elleni háború szószólója volt. Ahhoz, hogy egy háború, sőt, európai háború keletkezzen, számos tényező együttes hatására és különleges helyzetre volt szükség. A nemzetközi válságok azonban mindig magukban hordozzák azt a veszélyt is, hogy ez a különleges - európai, sőt világháborúhoz vezető - helyzet kialakuljon, és ez 1914 nyarán a szarajevói merénylet miatt bekövetkezett. Bár Európa a boldog béke korát élte, voltak azért jelek egy közelgő konfliktusra.

Érdekes ismét idézni valakit, ezúttal a francia Georges Sorel, aki 1908-ban arról írt, hogy *„Európa a háborús kataklizmák igazi területe”*. Aztán felteszi a kérdést, hogy elkerülhető-e a konfliktus a kontinens népei között. A következtetése semmi jóval nem kecsegtetett a jövőt illetően: *„...mit lehet tenni - írja - a hol vallásos, hol misztikus forradalmár szlávokkal, a megszelídült skandinávokkal, az ambiciózus németekkel, a tekintélyükre féltékeny angolokkal, a takarékoskodó franciákkal, a növekedési krízistől szenvedő olaszokkal, a harapóskezdű balkáni népekkel, s a harcias magyarokkal? Hogyan lehet megnyugtatni ezt a rákokkal teli kosarat, ahol egész áldott nap egymást piszkálják? Szegény Európa! Miért titkoljuk el, hogy mi vár rá? Tíz éven belül háborúba, anarchiába fog süllyedni.”* 1912-ben pedig már egészen közeli vést jósló mondatokat írt le: *„Európát, ezt a temetőt olyan népek lakják, akik dalolnak, mielőtt egymás öldöklésébe kezdenek. Franciák és németek hamarosan dalolni fognak.”* Sorelból a próféta beszélt, mert két év múlva a háború, mely a kortársaktól a *„nagy”* jelzőt kapta, valóban kitört. S hogy kié a felelősség? Száz év múltán is ez az egyik legnehezebb kérdés. Először mindenki egymásra mutogatott, mondván ő nem felelős semmiért, a másik viszont igen. Aztán jött a zseniális ötlet: mindenkit felelősség terhel ezért a háborúért. A háborúk azonban nem végzetszerűek. Emberi döntések következményei. Valaki, valakik meghozták a döntést, s a konfliktus elkezdődött. Andrássy Gyula gróf, a Monarchia utolsó külügyminisztere a *Diplomácia és világháború* című könyvében írja: *„Mi nem akartuk a világháborút, sem Németország, sem Ausztria-Magyarország, de abban megegyeztünk mindketten, hogy Szerbiát meg kell alázni és gyengíteni.”* Majd néhány sorral lejjebb: *„...akartuk Szerbia letörését”,* azaz Bécs és Berlin egyaránt akarta. Meg akarták büntetni Szerbiát. Aztán hadüzenet, és a gépezet beindult. Ezután arról is lehet vitázni, hogy miért nem sikerült befejezni a háborút. Úgy tűnik, az előbbi felvetésekre is igaz: még sok tinta és nyomdafesték fog elfolyni, és nem biztos, hogy lesz megnyugtató válasz. E tragikomikus vitának azért van egy fontos hozadéka: a hadviselő felek kiadták az 1914 előtti év-

tizedekre vonatkozó diplomáciai dokumentumaikat. A franciák például *Documents diplomatiques français* címmel az 1871 és 1914 közti időszakra három szériában és szériánként tucatnyi kötetben. Hasonló a helyzet a többi hadviselő félnél is.

A számos fegyveres konfliktust átélt európai embert is sokkolták az események, a pusztítás, a háború elhúzódása. Az Oroszországból érkező diplomáciai, katonai jelentések 1917-ben, 1918-ban arra hívták fel a francia vezetés figyelmét, hogy amennyiben a németek ráteszik kezüket az orosz nyersanyagra, a háborút beláthatatlan ideig elhúzhatják. A háború kitörésekor a brit külügyeket irányító Edward Grey még 1918 tavaszán is úgy nyilatkozott, hogy ez a háború még akár tíz évig is eltarthat. Tudjuk, „csak” négy évig tartott. Ez a négy év, az előzményekkel, a közvetlen és a máig ható következményekkel szinte kimeríthetetlen forrás a történész és más tudományágak képviselői számára. Kimeríthetetlen, mert a Nagy Háború az élet minden területét átfogta, érintette. A küzdelem nem csak a lövészárkokban folyt, hanem a tárgyalóterekben a diplomaták, politikusok, üzletemberek között, a kórházakban, elsősegélynyújtó helyeken, a gyárakban, üzemekben, a gyarmatokon, a sajtóban, a költeményekben, regényekben, és a színházakban, a mozik termeiben, hiszen volt egy audió-vizuális háború is, az előbbieket mellett posztereken, képeslapokon, és a háború dalaiban.

H. G. Wells az 1914 októberében megjelent esszékötetének ezt a címet adta: *A háború, amely megszüntet minden háborút*, konferenciánk címét is a neves angol írótól kölcsönöztük. Wells azonban Sorellel ellentétben nem bizonyult prófétának. A versailles-i békeszerződés aláírását követően 1919 nyarán Foch marsall, a szövetséges erők főparancsnoka megjegyezte: „*Ez nem béke. Ez 20 év fegyverszünet.*” S a derék marsall is prófétának bizonyult, mert 20 év múlva, 1939 szeptemberében egy még nagyobb háború kezdődött. S a háborúk sora 1945 után is folytatódik. Ezért aztán lehet vitázni arról, hogy 1918-ban valóban befejeződött-e a Nagy Háború. Meddig tartott? Harminc évig, száz évig, vagy tovább? Még az se biztos, hogy tényleg 1914-ben kezdődött. Egy biztos: a centenáriumi újabb ötletekkel, elnevezésekkel, megközelítésekkel gazdagítja majd a Nagy Háború irodalmát, ahogy minden bizonnyal jelen kötetünk is.

A Nagy Háború szörnyűségei után azt gondolná az ember, hogy mindenkinek elment a kedve a háborútól. Ezért vetődhetett fel a szakirodalomban, hogy 1945 után a háború teljesen idejét múlt dolog, anakronizmus. Csak az a gond, hogy a háborúk, a háborúk csinálói nem tudnak erről. Ady Endre megállapítása úgy tűnik még mindig igaz. *A Krónikás ének 1918-ból* című versének a végén így ír: „*Halál-mezőkön bitófák épülnek/ Nagy tetejökre kövér varjak ülnek/ Unják a hullát- el s visszarepülnek/ De az emberek meg nem csömörülnek.*” Igen, meg nem csömörülnek, azóta sem. Ezúttal Vörösmartyt idézzük a mai helyzetre: „*háború van most a nagy világban*”. A történelem tragikus fricskájaként Európában is.

Budapesten, a Nagy Háború kitörésének százegyedik évében.

Majoros István

A plenáris ülés

